

The Desire to Migrate among Young Iranians; A Qualitative Study on Future Images

Mohsen Taheri Demneh¹, Masoumeh Kazemi²

Received: Nov. 18, 2017; Accepted: Apr. 28, 2018

Extended Abstract

Migration is a multifaceted phenomenon the study and understanding of which requires different approaches and methods with interdisciplinary perspective. Reviewing the literature related to migration illustrates the fact that theories explaining migration have been developed mostly around the macroeconomic issues and personal needs theories. If migration or the tendency to migrate is considered as a decision to act, then this decision is likely to come from an image or variety of images of the future. People migrate in order to fulfill a desirable image of the future or ban an undesirable one. Accordingly, we can study images of the future in order to identify subjective and intersubjective parameters affecting migration. With this aim, the present study in the qualitative tradition, using semi- structured interviews, examines the future images of young people who want to migrate and tries to examine the phenomenon of migration from the context of future mental imagery. The data gathered from 23 interviews were put into thematic analysis when the qualitative saturation was gained. The results showed that three major themes namely 1) dystopic images of the origin, 2) following a pandemic for leaving the country, and 3) the attractions of the destination are the strong images motivating migration. Among them, the dystopic images of the origin have the most significant share.

Keywords: migration, images of the future, dystopia, thematic analysis

1. Assistant Professor of Futures Studies, Faculty of Science and Technology, University of Isfahan, Isfahan, Iran (Corresponding Author).

✉ M.taheri@ast.ui.ac.ir

2. PhD Candidate of Futures Studies, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran.

✉ Kazemi.masoumeh@ut.ac.ir

INTRODUCTION

Migration is a multifaceted phenomenon the study and understanding of which requires different approaches and methods with interdisciplinary perspective. Reviewing the literature related to migration illustrates the fact that theories explaining migration have been developed mostly around the macroeconomic issues and personal needs theories. If migration or the tendency to migrate is considered as a decision to act, then this decision is likely to come from an image or variety of images of the future. People migrate in order to fulfill a desirable image of the future or ban an undesirable one. Accordingly, we can study images of the future in order to identify subjective and intersubjective parameters affecting migration.

PURPOSE

The present study is an interdisciplinary research in order to investigate the role of the images of the future in migration among the Iranian educated youth.

METHODOLOGY

The study has been accomplished in qualitative tradition with an explorative approach using thematic analysis.

RESULT

The data gathered from 23 interviews after reaching theoretical saturation were analyzed using thematic analysis. The results revealed that three major themes namely 1) dystopic images of the origin, 2) following a pandemic for leaving the country, and 3) the attractions of the destination are the strong images motivating migration

CONCLUSION

The results of this research showed that among the contributors of the research the widest share from mental concepts constructing images of the future belongs to the dystopic images of the future. In other words, the issue of migration is raised when the mentality of people is formed around the fact that there could not be a promising future for the society. The next main theme is related to the attractions of the destination. This theme illustrates the image which is related to searching for a promised paradise outside the borders of the present society. Ultimately, the next main theme is related to following a pandemic trend ubiquitous in society which is originated neither from repulsion of the origin nor from attraction of the destination but from following the community particularly the peers.

Table 1. Demographic characteristics of the interviewees

Indicator	The status of the interviewees
gender	13 women and 10 men
Level of Education	6 Master students, 5 Ph.D. students, 9 master graduate, 3 Ph.D. graduates
Job	11 students, 4 self-employment, 8 government jobs
Field of Study	14 engineering, 7 Humanities, 2 art field

Table 2. Primary codes related to future images extracted from the text of the interviews

	Text Sample (verbal statements)	Sub Themes
1	The middle east seems to be cursed, Egypt, Syria, Iraq; just God knows when our turn is. Here it seems that many like the trouble. I always have the stress of war and ISIS and things like that; if the newspaper headline of 20 years later is not like today, it wouldn't be better; a bunch of lie and covering. I like my country, but no more than myself. I can cope with the ups and downs of life, but it is irritating to think that everything is going to be destroyed. I'm always waiting for bad news. If I do not receive bad news one day, I feel it is unusual. It seems that my mine have set for bad news.	Condemned in the dark
2	The main reason of my immigration is my children. Of course I do not have a child now, but I don't want them to grow in such environment. We ourselves are a burnt generation and I do not want to ruin their future too. I myself had a terrible childhood, but I don't like them to have such experiences. While everything has changed and parents are more careful, the rise of child abuse is a sign of an uncultured society notably for girls. It is so sad.	For kids
3	The place is not important for me, but it is important to go where I do not hear news about embezzlement and things like that every morning. Some say Iran is the best place to make money, but if you are a thief. When the oil is over, it will be the end of all of us. So it is better to go now. The more I try, the less I earn. I tried hard last year and saved my money to buy a car then the car became expensive suddenly. Neither I enjoyed my life, nor could I afford to buy a car.	The city of thieves
4	Education is now my top priority. I know no other work but studying. I think I would reach to the end of my life id I do not study. I don't want to continue it in Iran because I hate the environment of the universities in Iran. I think education is more important for foreign countries. Here everyone can have a degree. I went to buy a book from Enghelab Street yesterday and I saw that the official degree was selling there. What am I doing in university exactly? I tried hard to pass entrance exam. I love to invent and make new things, but just mark is important here.	The entrance of inventors to the university is prohibited

Interdisciplinary Studies in the Humanities

Abstract

	Text Sample (verbal statements)	Sub Themes
5	I lived in a foreign country for a year. More or less there are such social issues there too, but it seems that our problems are bolded or we ourselves are more sensitive. We don't have the power to change so we wish to immigrate. We are unpunctual; we insist on our own word, we have no tolerance at all. I don't know how the foreigners are, but as I have watched their movies, have read their books, and have heard from the others their culture is much better than ours. I think they have their own problems too. Some of our relatives live in Germany. They work very hard. I think I may not stand that situation. We are excessively pessimistic to ourselves and very optimistic to them. If I want to immigrate one day, I will go to a comfy and far away country to live comfortable. My cousin immigrated last year. He is very satisfied with educational system and says that their teaching approaches are much better than here.	the apples on the other side of the wall are the sweetest
6	Suppose that economic condition improves, but we have water crisis. So immigration may be a kind of escape. My father's village was green up to ten years ago, but it is almost dry. I do not want to live where water is rationed. The south of the country will be vacant some years later and no one is going to do something for this problem. All of those people would like to go to big cities like Tehran where they already have thousands of problems. The environment is not joking to any one, we destroyed it and now we want to leave.	An image of a demolished city of the environment
7	Here everyone is thinking about himself. I do not have a real friend in the society, not at work, nor at university. It's like that everybody likes to put his feet over the other ones shoulders and climb. You will be eaten if you are weak so I want to go where when I am old not to be thrown away. Everyone is just worry about himself today even families are not as united as before. Of course I have no one there when I immigrate, but no one has something to do with me at least.	Sub utopias are the other side of the demolished city
8	I have decided to go several times by now, but I heard something happy and it made me hopeful to stay. As if everything is happening in my mind, otherwise everything is ordinary out there. Before the tenth government, most of my friends had decided to go, but now we are not insistent to go anymore. Our situation has not changed, even has got worse, but the atmosphere is not insecure anymore. It is a long time that I do not listen to the news so I feel better now. If I decide to go now, it would not be due to the others' talks. I may go for higher education. For most of us migrating is not part of our programs, but it is part of our goals. Like buying a car or a house, we do not buy a house to live comfortably but we buy it in order not to be behind the others. I cannot exchange my country but I myself can leave. I think I miss Iran and think of it all the time, but I think if I don't go, I will be behind	I go so I exist

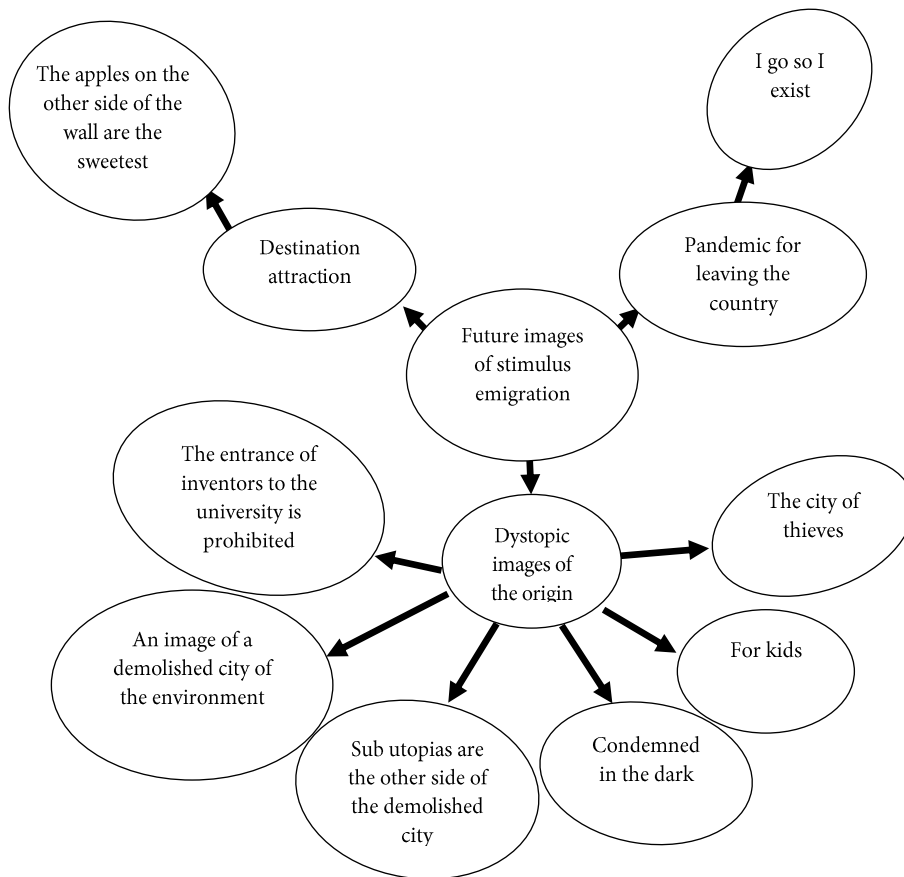

Chart 1. The Sub themes and original images of the future are on the subject of the desire to migrate

NOVELTY

Migration has been investigated from various perspectives but it has not been explored with a foresight approach and based on the images of the future that people have in their mind.

BIBLIOGRAPHY

- Azkiya, M., & Partazian, K. (2012). Barresi-ye nesbat-e tamāyol-e Iranian dar mohājerat be Dubai va tamāyol-e ānān barāye eqāmat dar in amirnešin (Tey-e sālḥā-ye 2000-2010) [The investigation of the investigation of Iranians tendency rate of immigration to Dubai and residency in this emirate (2000-2010)]. *Journal of Iranian Social Development Studies*, 4(1), 61-80.
- Bang, J. T., & Mitra, A. (2011). Brain drain and institutions of governance: Educational attainment of immigrant to the US 1988-1998. *Economic Systems*, 35(3), 335-354.
- Bell, W. (2003). *Foundation of futures studies: Human science for a new era*. Transaction Publishers.
- Dator, J. (2002). Introduction: The future lies behind—Thirty years of teaching futures studies. In: J. Dator (Ed.), *Advancing Futures*, Praeger (pp 1-30), Westport CT. doi: 10.1177/0002764298042003002
- Haji Yousefi, A. M., & Behmard, S. (2006). Čerāyi-e mohājerat-e noxbegān az Iran pas az pāyān-e jang-e tahmili [The reason for the emigration of elites from Iran after the end of the imposed war]. *Jouranal of Political Science*, 1(4), 27-67
- Hakimzadeh, S. (2006). *Iran: A vast diaspora abroad and millions of refugees at home*. Migration Policy Institute, Washington, DC; Migration Policy Institute Europe, Brussels; or Migration Information Source.
- Hatami, A., Jahangiri, J., & Fattahi, S. (2012). Barresi-ye avāmel-e mortabet bā gerāyeš-e doxtarān-e tahsilkarde be mohājerat be xārej az kešvar: Motāle'e-ye mowredi dānešjuyān-e doxtar-e morāje'ekonande be marākez-e e'zām be xārej-e danešju šahr-e Shiraz [Investigating the factors affecting the attitudes of girl students to immigration abroad: A case study of girl students referring to student outdoors centers in Shiraz]. *Journal of Woman & Society*, 3(2), 55-80.
- Javadzade, P. (2015). Elal-e ejtemā'i-ye mohājerat-e noxbegān-e Irāni be dānešgāhhā-ye American [The social causes of migration Iranian elite USA's universities]. *Journal of Cultural Management*, 9(28), 95-111.
- Kontio, U. G., & Tapio, P. (2017). Four Mexican dreams what will drive the Mexican Millennial to invest?. *Futures*, 93, 89-101.
- Mayda, A. M. (2010). International migration: A panel data analysis of the determinants of bilateral flows. *Journal of Population Economics*, 23(4), 1249-1274.
- Mirtorabi, S., & Khavari Nejad, S. (2014). Elal-e mohājerat-e noxbegān az Iran az manzar-e eqtesādi siyāsi-ye beynalmelal (Bā ta'kid bar dahe-ye 1380) [Causes of emigration of elite from Iran in terms of the international political economy view (with emphasis on the decade of 2001)]. *Journal of Political and International Research*, 6(19), 199-233.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Vol. 10
No. 4
Autumn 2018

- Moghadas, A. A., & Sharafy, Z. (2009). Barresi-ye avâmel-e barangizande-ye gerâyes be mohâjerathâ-ye beynalmelali-ye javânân-e 18-30 sâle-ye šahrhâ-ye Shiraz va Arsanjan [Investigation of Stimulation of Teadensy to Insternational Migration of Iranian Youths]. *Iranian Journal of Sociology*, 10(1), 162-190.
- Mousavi Rad, S. H., Ghodsian, H. (2015). Tahlil-e mohâjerat-e noxbegân va ta'sir-e siyâsathâ-ye bâzdârânde bâ estefâde az puyâyihâ-ye system [An analysis the elite emigration and the impact of preventive policies by using system dynamics]. *Journal of Strategic Management Research*, 21(59), 37-63.
- Pacheco, G. A., Rossouw, S., & Lewer, J. (2013). Do non- economic quality of life factors drive immigration? *Social Indicators Research*, 110(1), 1-15.
- Raheshkho, M., Rafieian, M., & Amini, E. (2012). Barresi-ye naqš-e avâmel-e ejtemâ'i va farhangi bar mohâjerat-e dânešjuyân-e Irâni be xârej az kešvar (Nemune-ye mowredi: Dânešgâh-e Olum Pezeški-ye Pate, šahr-e Peč kešvar-e Majârestân [The study of the role of social and cultural factors on the immigration of Iranian students abroad (Case study: Patch University of Medical Sciences, Pécs, Hungary)]. *Journal of Social Research*, 5(16), 73-92
- Rahmani, T., & Mazaheri Marbori, M. (2014). Barresi-ye ta'sir-e mohâjerat bar anbâšt-e sarmâye-ye ensâni va rošd-e eqtesâdi dar kešvarhâ-ye dar hâl-e towse'e (1975-2000) [Investigating the effect of migration on human capital accumulation and economic growth in developing countries (1975-2000)]. *Quarterly Journal of Economic Growth and Development Research*, 5(17), 61-74.
- Renani, M., Shirazi, H., & Sadeghi Amroabadi, B. (2014). Barresi-ye avâmel-e mo'asser dar jaryân-e mohâjerat az Iran bâ estefâde az model-e Panel-e puyâ [Determinants of Iran's emigration flows: An application of the dynamic Panel data approach]. *Journal of Economic Research*, 49(2), 337-362.
- Rezayan, A., & Kazemi, M. (2014). Tasvirpardâzi va kalân tasâvir-e âyande-ye siyâsat-e jahâni; Tasvirpardâzi raveši monâseb barâye šenâxt-e âyande dar jahân-e piçide [Imagery and macro images of future world politics; Suitable method to predict the complex world]. *Journal of Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 6(3), 173-200. doi: 10.7508/ISIH.2014.23.007
- Rubin, A. (2013). Hidden, inconsistent, and influential: Images of the future in changing times. *Futures*, 45, s38-s44.
- Ruyssen, I., Everaert, G., & Rayp, G. (2014). Determinants and dynamics of migration to OECD countries in a Three-dimensional panel framework. *Empirical Economics*, 46(1), 175-195.
- Salehi Omran, E. (2006). Barresi-ye negareš-e a'zâ-ye hey'at elmi nesbat be elal-e mohâjerat-e noxbegân be xârej az kešvar (Mowred-e motâle'e: Dânešgâh-e

- Mazandaran) [Studying the attitudes of faculty members towards the causes of elite immigration abroad (Case study: Mazandaran University)]. *Journal of Social Science Letter*, 28, 56-80.
- Sanderson, M. (2010). International migration and human development in destination countries: A cross-cational analysis of less - developed countries, 1970–2005. *Social Indicators Research*, 96, 59-83.
- Shahabadi, A., Sepehr Doust, H., & Jamebozorgi, A. (2012). Ta'sir-e hemāyat az hoquq-e mālekiyat-e fekri bar mohājerat-e noxbegān az kešvarhā-ye montaxab-e dar hāl-e towse'e va towse'eyāfte [The effect of protection of intellectual property rights on brain drain from selected developing and developed countries]. *Journal of Science & Technology Policy*, 5(1), 87-98.
- Shiri, T., & Shahmoradi, M. (2010). Barresi-ye rābete-ye miyān-e vižegihā-ye jam'iyatšenāxti va gerāyeš be mohājerat-e xārej az kešvar (Dar miyān-e dānešjuyān-e doxtar-e mohassel-e tahsilāt-e takmili-ye Dānešgāh-e Eram-e Shiraz [The study of the relationship between demographic characteristics and the tendency to immigrate (Among the students of the graduate student girl at the Eram University of Shiraz)]. *Geography Quarterly*, 4(14), 149-172.
- Son, H. (2013). Images of the future in South Korea. *Futures: The Journal of Policy, Planning and Futures Studies*, 52, 1-11.
- Taghavi, N. (2008). *Mabāni-ye jam'iyatšenāxti* [Demographic foundations]. Tehran, Iran: Idin.
- Taheri Demneh, M., Pourezzat, A. A., & Zolfagharzadeh, M. M. (2015). Ta'ammoli dar mafhum-e tasāvir-e āyande be masābe sāxt-e hoviyat-e ejtemā'i [Reflection in the concept of future images as making social identity]. *Journal of National Studies*, 16(4), 61-76.
- Tavakkol, M., & Erfan Manesh, I. (2015). Rahyāft-e tafiqi-ye jāme'ešenāsi-ye elm be mohājerat-e noxbegān bā ta'kid bar jāme'e-ye Iran [Synthetic approach of sociology of science to brain drain- relying on Iran]. *Journal of Science & Technology Policy*, 7(2), 83-97.
- Tavakol, M. (2011). Brain drain: Problems and solutions. *Islamic Perspective*, 8, 161-171.
- Tuckett, A. (2005). Applying thematic analysis theory to practice: A researcher's experience. *Contemporary Nurse*, 19(1-2), 75- 87.

تمایل به مهاجرت در بین جوانان؛ مطالعه‌ای کیفی در تصاویر آینده

محسن طاهری دمنه^۱، معصومه کاظمی^۲

دریافت: ۱۳۹۶/۰۸/۲۷ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۲/۰۸

چکیده

مهاجرت از آن قسم پدیده‌های چندوجهی است که برای مطالعه و درک درست آن لازم است رویکردها و روش‌های مختلفی با نگاه میان‌رشته‌ای به کار گرفته شوند. مطالعه ادبیات نظری درباره مهاجرت گویای این است که نظریه‌های تشریح‌کننده مهاجرت، اغلب بر روی مسائل اقتصاد کلان و نظریه‌های نیازهای فردی توسعه پیدا کرده‌اند. درحالی‌که، اگر مهاجرت یا تمایل به آن را تصمیمی برای اقدام بدانیم، قاعدتاً این تصمیم برآمده از تصویر یا تصاویری از آینده است. مهاجرت به این منظور صورت می‌گیرد که تصویری مطلوب از یک آینده محقق، یا از تحقق تصویری نامطلوب جلوگیری شود. از این منظر می‌توان تصاویر آینده را برای شناخت پارامترهای ذهنی و بین‌الذهانی مؤثر بر مهاجرت، مطالعه کرد. با این هدف، پژوهش حاضر در سنت کیفی، با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته به بررسی تصاویر آینده جوانانی که مایل به مهاجرت هستند، می‌پردازد و تلاش می‌کند تا پدیده مهاجرت را از ساحت تصاویر ذهنی مربوط به آینده بررسی کند. داده‌های حاصل از ۲۳ مصاحبه بعد از اشیاع نظری، با استفاده از روش تحلیل مضمون، تحلیل شدند و نتایج نشان داد که سه تم اصلی یعنی: (۱) تصاویر ویرانشهری از مبدأ؛ (۲) پیروی از یک همه‌گیری برای رفتن؛ و (۳) جاذبه مقصد، تصاویر قوی محرک مهاجرت به شمار می‌آیند. دراین میان، بیشترین و قابل ملاحظه‌ترین سهم مربوط به تصاویر ویرانشهری از مبدأ است.

کلیدواژه‌ها: مهاجرت، تصاویر آینده، ویرانشهر، تحلیل مضمون

۱. استادیار آینده‌پژوهی، دانشکده علوم و فناوری‌های نوین، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).

M.taheri@ast.ui.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Kazemi.masoumeh@ut.ac.ir

۱. مقدمه

سرمایه انسانی به‌ویژه نیروی جوان و متخصص، در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هر جامعه نقش اساسی ایفا می‌کند. سرمایه انسانی از ابزارهای مهم توسعه است و توسعه منوط به حفظ سرمایه انسانی است. به عبارت دیگر، سرمایه انسانی یا همان نیروهای متخصص و ماهر، هم ابزار و هم هدف توسعه هستند. در روزگار کنونی و در عصر تسلط دانش، نیروی ذهنی، یک ثروت محسوب می‌شود و مهاجرت می‌تواند موازنه علمی و در نهایت فرایند خلق ثروت در یک سرزمین را با چالش جدی مواجه سازد (میرترابی و خاوری‌نژاد، ۱۳۹۳، ۲۰۰). با وجود این، مهاجرت به پدیده‌ای تبدیل شده است که در دهه‌های گذشته افزایش بی‌سابقه‌ای پیدا کرده است (رحمانی و مظاهری مابری، ۱۳۹۳، ۶۱).

مهاجرت به‌عنوان چالش یا شاید یک ابربحران، پدیده‌ای مختص به کشور یا منطقه خاص نیست، بلکه هم کشورهای توسعه‌یافته و هم کشورهای در حال توسعه با آن درگیرند. با این تفاوت که زمینه‌های ایجاد این پدیده در کشورهای مختلف، متفاوت است. از منظر سنی نیز در میان افرادی که در گروه‌های سنی مختلف اقدام به مهاجرت می‌کنند، نقش جوانان به‌عنوان سرمایه انسانی و اعضای فعال جامعه که بخش مهمی از نیروی کارآمد جامعه را تشکیل می‌دهند، پررنگ‌تر است. اگرچه مهاجرت همواره در طول تاریخ و در جوامع گوناگون پدیده‌ای مرسوم بوده، اما امروزه روند تصاعدی مهاجران به‌ویژه دانشجویان زنگ خطری برای پیشرفت کشورهای در حال توسعه مانند ایران تلقی می‌گردد (راهشخو و دیگران، ۱۳۹۱، ۸۳).

در مورد ایران، موضوع خروج جوانان و نیروهای متخصص از کشور به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی که محصول عوامل اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جامعه است، بر فرایندهای رشد و توسعه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی اثرات زیان‌باری برجای گذاشته است (موسوی راد و قدسیان، ۱۳۹۴، ۳۷). طبق آخرین آمار رسمی از سوی سازمان ملل متحد، ایران در بین ۷۲ کشور در حال توسعه رتبه سوم مهاجرت افراد متخصص را با توجه به جمعیت خود داراست (سازمان ملل متحد، ۲۰۱۳). طبق آمار ارائه‌شده از سوی این سازمان، در سه سال منتهی به ۲۰۱۱، حدود ۸۴۵ هزار نفر از ایران خارج شده‌اند که حدود ۴۲۴ هزار نفر از آنان دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند (جوادزاده، ۱۳۹۴، ۹۷). بنابر اعلام وزارت علوم،

تحقیقات و فناوری، این مسئله حدود ۳۸ میلیارد دلار ضرر سالانه برای دولت به همراه داشته است (توکل و عرفان‌منش، ۱۳۹۴، ۸۹).

از سوی دیگر، در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، جمهوری اسلامی ایران کشوری است توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در منطقه، برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر سرمایه انسانی و اجتماعی در تولید. بنابراین برخورداری از سرمایه انسانی در جهت حصول به اقتصاد دانایی‌محور در قلب اهداف چشم‌انداز جمهوری اسلامی قرار دارد. حال آنکه با این خیل مهاجرت و خروج نیروهای جوان و متخصص، احتمالاً این چشم‌انداز محقق نشود. در این میان، یکی از عوامل مؤثر بر مهاجرت، تصاویری است که افراد از آینده خود دارند. تصاویر آینده با اطلاعاتی از گذشته، مفاهیمی از حال، دانش فرهنگی و اجتماعی، سلیقه شخصی، معیارها و نیازها و همچنین آرزوها، رؤیاها و آرمان‌ها ساخته می‌شوند، به صورت امید، ترس و انتظارات بروز می‌کنند و بر تصمیم‌گیری، انتخاب، رفتار و کنش ما تأثیر می‌گذارند. به این دلیل تأثیر آن‌ها بر انگیزش انسان بسیار زیاد است. ما با تصمیمات خود یا می‌خواهیم آینده‌ای را مطرح کنیم که تصویر مثبت و مطلوب ما را بپروراند یا تلاش می‌کنیم از وقوع آینده منفی و ناخوشایند اجتناب کنیم (روبین^۱، ۲۰۱۳، ۴۰). باور به این عقیده که تصاویر آینده به شکل‌گیری اقدام‌های تاریخی افراد کمک کرده‌اند، یک وجه نظری در مطالعات آینده است. به‌زعم بل، مهم‌ترین و بنیادی‌ترین پرسش‌های پژوهشی آینده‌پژوهان، مواردی این چنینی‌اند؛ تصویرهای آینده چه ماهیتی دارند؟ علل پیدایش آن‌ها چیست؟ و هریک، چه پیامدهایی دارند؟ (بل^۲، ۲۰۰۳، ۸۲). اگر رفتار کنونی ما که آینده را شکل می‌دهند، خود متأثر از تصاویر ساخته‌شده در ذهن ما از آینده باشند، اهمیت تصاویر به مراتب بیشتر خواهد شد. تصاویر کشش آینده‌اند، مقولاتی ذهنی که اقدامات ما را جهت می‌دهند. بنابراین تمایل به مهاجرت به‌عنوان یک اقدام برنامه‌ریزی‌شده تا حد زیادی متأثر از تصاویر آینده است. تصاویری مثبت از رفتن و تصاویری منفی از ماندن.

مقاله حاضر کوششی میان‌رشته‌ای برای بررسی نقش تصاویر آینده در مهاجرت جوانان

1. Rubin
2. Bell

تحصیل کرده ایرانی است. پژوهشی که، تا آنجا که از نظر نویسندگان این مقاله گذشت، تاکنون انجام نشده است.

۲. چارچوب نظری

مهاجرت به مثابه ادامه منطقی توزیع و ترکیب نهایی و جابه‌جایی جمعیت در مکان جغرافیایی، مهم‌ترین شکل تحرك مکانی جمعیت است که در تمام ادوار تحولات جامعه وجود داشته است و در برخی از مراحل تکامل اجتماعی آن، اهمیت بسزایی پیدا می‌کند (تقوی، ۱۳۸۷، ۱۴۸). در ادبیات مربوط به مطالعات مهاجرت، تعریفی جامع و مانع از مهاجر وجود ندارد. علت فقدان یک تعریف کاملاً عملیاتی این است که چون مهاجر از متن‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مختلف برمی‌خیزد، پژوهشگران را با متغیرهای متنوعی روبه‌رو می‌سازد که این به نوبه خود دستیابی به تعریف را با چالش مواجه می‌کند (مقدس و شرفی، ۱۳۸۸، ۱۶۴).

بر اساس نظریه اورت لی^۱، مهاجرت عبارت است از تغییر دائمی یا نیمه‌دائمی مسکن، بدون هیچ محدودیتی در مورد فاصله حرکت و ماهیت اختیاری یا اجباری مهاجرت، همچنین بدون هیچ‌گونه تمایزی بین مهاجرت داخلی یا خارجی (مقدس و شرفی، ۱۳۸۸، ۱۶۰). ساروخانی مهاجرت را حرکت انسان‌ها در سطح جغرافیا که با قصد قبلی صورت گرفته باشد و به تغییر محل اقامت افراد برای همیشه یا مدت طولانی بینجامد، معرفی می‌کند (صالحی عمران، ۱۳۸۵، ۵۸).

شیری و شاهمرادی (۱۳۸۹، ۱۵۴) مهاجرت را تغییر محل اقامت ضمن عبور از مرزهای سیاسی برای مدتی بیش از یک سال تعریف می‌کنند که شامل دو نوع مهاجرت داخلی یا درون‌مرزی و مهاجرت خارجی یا بین‌المللی می‌شود.

بنابر تعریف سازمان ملل متحد کسانی مهاجرند که: (۱) جهانگرد، بازرگان، دانشجو یا مسافر عادی نباشند؛ (۲) ساکنان نواحی مرزی نباشند؛ (۳) جزو پناهندگان یا افراد یا جمعیت‌های جابه‌جا شده یا انتقال‌یافته نباشند (صالحی عمران، ۱۳۸۵، ۵۸). در این پژوهش تعریف سازمان ملل متحد مدنظر بوده و تمایل مهاجرت به خارج از کشور مطالعه شده است. در ادامه به مرور برخی آمارهای رسمی در مورد مهاجرت ایرانیان می‌پردازیم.

فصلنامه علمی پژوهشی

۵۶

دوره ۱۰، شماره ۴
پاییز ۱۳۹۷
پیاپی ۴۰

1. Everett Lee

۲-۱. مهاجرت در ایران

آمارهای رسمی و غیررسمی درخصوص وسعت و دامنه پدیده مهاجرت افراد تحصیل کرده در ایران نشان می‌دهد که امروزه جریان خروج نیروی انسانی متخصص و برخوردار از سرمایه انسانی بالا و کارآمد از جمله استادان دانشگاه‌ها، پزشکان، پژوهشگران، مهندسان و دانشجویان به صورت معضلی سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در کشور درآمده و بیم‌ها و نگرانی‌های زیادی را در کشور برانگیخته است (میرترابی و خاوری‌نژاد، ۱۳۹۳، ۲۰۱).

بر اساس آمارهای موجود، مهاجرت به خارج از ایران را می‌توان از سال ۱۳۳۰ ش (۱۹۵۰ م) به سه موج اصلی که با موقعیت اقتصادی و اجتماعی و انگیزه‌هایی برای مهاجرت در ارتباط است، سازماندهی کرد. اولین موج مهاجرت با بهبود شرایط اقتصادی تدریجی ایران و شروع استخراج نفت بعد از جنگ جهانی دوم آغاز شد. درآمد حاصل از صادرات نفت باعث تغییر در جامعه ایرانی از سنتی به مدرن شد و خانواده‌های طبقه میانی و بالا اقدام به فرستادن فرزندانشان به خارج از کشور جهت کسب تحصیلات و دسترسی به امنیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کردند. موج دوم، در اوایل انقلاب اسلامی اتفاق افتاد و عناصر لیبرال و سوسیالیست اولین گروه‌هایی بودند که جهت فرار از محدودیت‌های جنسیتی، خدمت نظام وظیفه و فشارهای جنگ ایران و عراق کشور را ترک کردند. و موج سوم از ۱۳۷۵ ش (۱۹۹۵ م) تاکنون که گستره وسیعی از ناهمگونی را دربر می‌گیرد؛ از پناهندگان سیاسی و اقتصادی تا افراد ماهر و همچنین تحصیل‌کردگان (حکیم‌زاده^۱، ۲۰۰۶، ۲۳).

در سال ۲۰۰۶، صندوق بین‌المللی پول اعلام کرد که ایران بیشترین آمار مهاجرت نخبگان را در بین ۹۱ کشور توسعه‌یافته و در حال توسعه با حدود ۱۵۰'۰۰۰ تا ۱۸۰'۰۰۰ نفر تحصیل کرده در سال دارد. در همان سال، حدود ۱۵۰'۰۰۰ پزشک و مهندس ایرانی در آمریکا بودند. در سال تحصیلی ۲۰۱۳-۲۰۱۲، تعداد دانشجویان ایرانی در آمریکا با ۲۵ درصد افزایش به بیش از ۸۷۰۰ نفر رسید. گزارش صندوق بین‌المللی پول همچنین نشان می‌دهد که ایران با ۱۰۵'۰۰۰ نفر مرد و زن تحصیل کرده در میان نخبگان دانشگاهی مهاجر در آمریکا رتبه سوم را پس از چین و هند دارد. در چند سال اخیر، حدود چهار نفر از هر پنج برنده مدال

1. Hakimzadeh

المپیادهای بین‌المللی علمی، مهاجرت به امریکا، کانادا و اروپای غربی را انتخاب کرده‌اند (توکول^۱، ۲۰۱۱، ۱۶۳).

طبق آمار ارائه‌شده از سوی معاون امور فرهنگی و برنامه‌ریزی بنیاد ملی نخبگان در مهر ۱۳۹۲، طی سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۶ش، ۳۰ درصد دارندگان مدال‌های المپیادهای علمی و حدود ۲۵ درصد برترین‌های آزمون سراسری به خارج از کشور کوچ کرده‌اند. تحقیقات دیگری که در سطح دانشگاه‌های معتبر ایران انجام شد، نشان داده است که به‌طور متوسط از هر هجده نفر که از سوی دانشگاه برای کسب تخصص به کشورهای توسعه‌یافته اعزام شده‌اند، تنها سه نفر به ایران بازگشته‌اند (موسوی راد و قدسیان، ۱۳۹۴، ۳۹). این آمارها نگران‌کننده و تأمل‌برانگیزند. نرخ مهاجرت بالا به معنی خالی شدن کشور از سرمایه‌های انسانی است که آینده کشور در گرو فعالیت‌های آنان است. اما چرا مهاجرت اتفاق می‌افتد؟ برای بررسی این پدیده نظریه‌های مختلفی ارائه شده است که در ادامه به مرور مهم‌ترین آن‌ها خواهیم پرداخت.

۲-۲. نظریه‌های مطرح درباره مهاجرت

پدیده مهاجرت سرمایه‌های انسانی و مالی از کشوری به کشور دیگر، فرایندی دینامیک است (سندرسون^۲، ۲۰۱۰، ۶۲) که عوامل مختلفی می‌توانند بر آن تأثیر داشته باشند و نباید چنین تصور شود که تصمیمات فردی و منافع محدود و شخصی افراد به‌تنهایی سبب ایجاد موج مهاجرت از کشورهای درحال توسعه و کمتر توسعه‌یافته به سمت دنیای پیشرفته می‌شود. به‌عبارت دیگر، این حرکت گروهی که برحسب زمان و مکان و عوامل مرتبط با آن شدت و ضعف می‌یابد، حاصل برآیند نظرات و تصمیمات افرادی است که بدون غرض‌ورزی و تنها برای دستیابی به رفاه و امکانات بهتر و اثربخشی بیشتر اقدام به مهاجرت می‌کنند (ازکیا و پارتازیان، ۱۳۹۰، ۶۱). با توجه به این موضوع، نظریه‌های مختلفی در حوزه دلایل مهاجرت شکل گرفته است که در ادامه به بیان مهم‌ترین آن‌ها می‌پردازیم.

۲-۲-۱. نظریه اقتصاد نئوکلاسیک

این نظریه که از نظریه‌های خوش‌بین به شمار می‌آید، بهترین و شناخته‌شده‌ترین پارادایم کارکردگرایی در حوزه مهاجرت است (میرترابی و خاوری‌نژاد، ۱۳۹۳، ۲۰۸). اساس این نظریه

فصلنامه علمی پژوهشی

۵۸

دوره ۱۰، شماره ۴
پاییز ۱۳۹۷
پیاپی ۴۰

1. Tavakol
2. Sanderson

این است که میل به مهاجرت ناشی از آن است که افراد تمایل دارند رفاه خود را با توجه به محدودیت بودجه به حداکثر برسانند (موسوی راد و قدسیان، ۱۳۹۴، ۴۱). این نظریه، پدیده مهاجرت را در چارچوب عرضه و تقاضای نیروی انسانی بررسی می‌کند (رحمانی و مظاهری ماربری، ۱۳۹۳، ۶۳). همچنین، تفاوت در دستمزد و نابرابری میان کشورها در عرضه و تقاضای نیروی کار را دلیل اصلی مهاجرت می‌داند. بنابراین در صورتی که این شکاف میان کشورهای غنی و فقیر کم شود، مهاجرت نیز کاهش می‌یابد. مهاجر به‌عنوان بازیگری خردمند، به محاسبه سود و زیان مهاجرت برای دستیابی به دستمزد بالاتر می‌پردازد. در صورتی که سود مهاجرت بر هزینه‌هایی که دارد (مانند سختی‌هایی که مهاجر باید متحمل شود یا یادگیری زبان جدید و دیگر هزینه‌های روحی و روانی)، فزونی داشته باشد، مهاجرت صورت می‌گیرد.

بر اساس نظریه نئوکلاسیک اقتصادی، هرچه هزینه‌های مهاجرت کمتر باشد، احتمال مهاجرت افزایش می‌یابد. این نظریه، مهاجرت را پاسخی فردی به عوامل دافعه در کشور محل اقامت و عوامل جاذبه در کشور مقصد می‌داند. اشکال این نظریه این است که موضوع پیچیده‌ای چون مهاجرت را به یک تصمیم شخصی بر اساس محاسبه سود و زیان تقلیل می‌دهد. مشکل دیگر این نظریه این است که قدرت پیش‌بینی ندارد و نمی‌تواند دقیق بگوید در چه شرایطی مهاجرت اتفاق می‌افتد (حاجی‌یوسفی و بهمرد، ۱۳۸۵، ۳۷).

۲-۲-۲. نظریه نظام جهانی والرشتابین^۱

بر اساس این نظریه نظام سرمایه‌داری نیازمند انباشت سرمایه است و این هدف موجب جذب منابع کشورهای پیرامون به مرکز می‌شود. فرایند مهاجرت نیز بخشی از فرایند انباشت سرمایه است. ناموزونی در انباشت سرمایه، درجه توسعه و تجمع قابلیت فناوری، تراکم سرمایه انسانی برای کشور میزبان را به همراه دارد (مقدس و شرفی، ۱۳۸۸، ۱۷۲).

جریان از مرکز به پیرامون، شامل انتقال سرمایه، کالا، تقسیم کار کارگاهی، مدیریت تولید، ارزش و قواعد هنجاری و تکنولوژی است. برعکس، جریان از پیرامون به مرکز، شامل انتقال سرمایه به شکل سود، بهره و ربایش مواد اولیه و نیروی کار ماهر و غیرماهر است و این جریان ورودی و خروجی در بستر روابط نامتقارن صورت می‌گیرد.

بر اساس آنچه نظریه‌پردازان وابستگی می‌گویند، کشورهای جهان اول وضعیتی ایجاد کرده-

1. Wallerstein

اند که در نتیجه آن می‌توانند از منابع کشورهای جهان سوم برای مقاصد خود بهره‌برداری کنند که یکی از مهم‌ترین منابع این کشورها سرمایه انسانی آنهاست. بیشتر کشورهای جهان سوم خود را اسیر روابط اقتصادی با کشورهای مرکز می‌یابند که مانع توسعه اقتصادی آنها می‌شود، اما آزاد شدن از این روابط برای آنها بسیار دشوار است. نتیجه آن است که نواحی صنعتی جهان به‌طور فزاینده‌تر ثروتمند و شکوفا می‌شوند، در حالی که بسیاری از کشورهای جهان سوم دچار رکود و عقب‌ماندگی اند (حاتمی و دیگران، ۱۳۹۱، ۶۲).

۲-۳. نظریه جاذبه و دافعه

نخستین تبیین نظری درباره قانونمندی‌های مهاجرت را ارنست جورج راونشتاین^۱ تحت عنوان قوانین مهاجرت مطرح کرد که طی دو مقاله در سال‌های ۱۸۸۹ و ۱۸۸۵ میلادی به چاپ رسید. او برای اولین بار استدلال کرد که مهاجرت اتفاقی نیست، بلکه قانونی خاص بر آن حاکم است. او با وضع قوانین جاذبه و دافعه در مهاجرت مدعی شد که عوامل جاذب اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی فرد را به‌سوی مهاجرت ترغیب و تحریک می‌کند. در مقابل، شرایط نامطلوب اجتماعی و فیزیکی او را از سرزمین مألوف رانده و دفع می‌کنند (راه‌شخو و دیگران، ۱۳۹۱، ۹۲). در این نظریه، هر عمل مهاجرتی به عوامل مربوط به کشور مبدأ و مقصد و نیز عوامل فردی وابسته است (بنگ و میترا^۲، ۲۰۱۱، ۳۳۶). مواردی را که می‌توان در ذیل عوامل دفع‌کننده قرار داد، عبارت‌اند از: افزایش فاصله طبقاتی، محدودیت آزادی، فرهنگ کاری ناکارآمد، کمبود امکانات تحقیقاتی و پایین بودن استانداردهای پژوهشی، عدم تعادل در درآمد و هزینه، بی‌عدالتی، بی‌قانونی و پارتی‌بازی.

در مقابل عوامل دفع‌کننده، عواملی وجود دارد که باعث جذب نخبگان و متخصصان به کشور مقصد می‌شود. این عوامل عبارت‌اند از: فرصت ادامه تحصیل، رفاه اجتماعی، تعادل هزینه و درآمد، سیستم آموزشی کارآمد، رفاه اقتصادی، آزادی‌های سیاسی و اجتماعی، وجود فرصت‌های شغلی و امنیت شغلی (موسوی راد و قدسیان، ۱۳۹۴، ۴۱).

۲-۴. نظریه نیازهای مازلو

این نظریه ریشه مهاجرت را در ارضا یا عدم ارضای نیازهای مختلف افراد می‌داند

فصلنامه علمی-پژوهشی

۶۰

دوره ۱۰، شماره ۴
پاییز ۱۳۹۷
پیاپی ۴۰

1. Ernst Georg Ravenstein

2. Bang & Mitra

(حاجی یوسفی و بهمرد، ۱۳۸۵، ۴۱). مازلو اساس فرض خود را بر این گذاشت که در درون هر انسان پنج دسته نیاز (به صورت طبقه بندی شده) وجود دارد. این نیازها عبارت اند از:

- (۱) فیزیولوژی، که شامل گرسنگی، تشنگی، پناهگاه و سایر نیازهای فیزیکی می شود.
- (۲) ایمنی، که شامل امنیت و محفوظ ماندن در برابر خطرات فیزیکی و عاطفی می شود.
- (۳) اجتماعی، که شامل عاطفه، تعلق خاطر و دوستی می شود.
- (۴) احترام، که شامل حرمت نفس، خودمختاری، پیشرفت و پایگاه، مقام و شهرت و جلب توجه می شود.

(۵) خودیابی، که در این نیاز شخص می کوشد تا همان کسی شود که استعداد آن را دارد و به اصطلاح خودشکوفا شود.

بر اساس این نظریه، می توان چنین تعبیر کرد که ممکن است شرایط ارضای بسیاری از نیازها، به ویژه نیاز به احترام و خودیابی، در کشور فراهم نیاید. بنابراین افراد، مهاجرت را وسیله مناسبی برای برآوردن نیازهای مختلف خویش در نظر گیرند. اما آنچه این نظریه را قابل انتقاد می سازد، نگاه جزئی و خرد این نظریه در تبیین پدیده مهاجرت است. در صورتی که تحلیل این پدیده توجه به نظریه کلان مهاجرت را الزامی می سازد (صالحی عمران، ۱۳۸۵، ۶۲).

۲-۲-۵. نظریه نلم^۱

این نظریه، تئوری دیگری است که به مهاجرت به مثابه یک راهبرد، به منظور متنوع ساختن سبد مالی خانواده نگاه می کند. به بیان دیگر، افراد در این تلاش خانوادگی برای دگرگونی اقتصاد و بالابردن درآمد خانوار به بازار کار دیگر مهاجرت می کنند. در بازار دیگر، مهاجران با فرستادن پول برای خانواده هایشان به خانواده و جامعه خود کمک می کنند. اثر مستقیم این عمل، افزایش درآمد خانواده است و اثر غیرمستقیم آن اثرات فزاینده ای است که با خرید کالاهای بیشتر و به احتمال زیاد، بسته شدن قراردادهای جدید با کارگران به وجود می آید. دو جنبه مهم این نظریه عبارت اند از:

- (۱) تصمیم گیری برای مهاجرت، بخشی از راهبرد خانواده برای افزایش درآمد و به دست آوردن مبالغی برای سرمایه گذاری در فعالیت های جدید و بیمه شدن در مورد خطرات تولید و درآمد است؛
- (۲) فرستادن پول یا ایجاد توان (پتانسیل) برای حواله کردن پول، موجب آغاز یک حرکت پویای توسعه (هرچند ناچیز) در کشورهای فقیر می شود (حاتمی و دیگران، ۱۳۹۱، ۶۴).

1. New Economics of Labor Migration theory (NELM)

زمانی که مهاجرت آغاز شود، ممکن است روندی کاملاً متفاوت با نیروهای نخستین تشکیل دهنده خود را در پیش گیرد. بر اساس نظریه شبکه، رابطه خویشاوندی یا دوستانه، میان مهاجران اولیه، مهاجران بالقوه و مهاجران پیشین برقرار می‌گردد. برقراری چنین روابطی احتمال مهاجرت‌های بین‌المللی را افزایش می‌دهد، چرا که از هزینه و خطرات ناشی از مهاجرت می‌کاهد. در چنین حالتی، مهاجرت به واسطه فرایند اشاعه پایدار می‌ماند تا آنکه در نهایت تمامی افرادی که در آرزوی مهاجرت به سر می‌برند از توان مهاجرت برخوردار گردند. در کشورهای در حال توسعه، چنین مهاجرت‌هایی ممکن است بدون توجه به عرضه و تقاضای اقتصادی، به قاعده‌ای برای ورود افراد به دنیای بزرگسالی و بلوغ فکری مبدل شود (ازکیا و پارتازیان، ۱۳۹۰، ۶۴).

با مرور بر نظریات متداول در زمینه مهاجرت مشخص است که در هیچ‌کدام از آن‌ها به‌صراحت در مورد تصاویر آینده صحبتی به میان نیامده است. درحالی‌که تصمیمات متأثر از تصاویر آینده‌اند، پس باید تصمیم به مهاجرت را بر اساس تأثیرپذیری‌اش از تصاویر آینده بررسی کرد. در ادامه، به‌طور مختصر مهم‌ترین نظریه‌ها و تعاریف موجود از تصاویر آینده مرور شده‌اند.

۲-۳. تصاویر آینده

تصاویر آینده، نمایانگر نوعی آگاهی جمعی از شکل‌گیری هویت، رفتار و تصمیم‌گیری‌هاست و برخی مواقع هم‌تراز با مفاهیمی چون پیش‌بینی، انتظارات، بیم‌ها و امیدها در نظر گرفته شده‌اند (سان^۱، ۲۰۱۳، ۲). در واقع، تصاویر آینده، تصاویر کلی از جایی هستند که افراد خود را در آینده نزدیک یا دور در آنجا می‌بینند و اغلب دربرگیرنده ارزش‌ها، باورها و اهداف زندگی آن‌ها به‌علاوه ترس‌های آن‌ها از آینده است. فهم تصاویر آینده به درک پیامدهای اقدامات فعلی افراد کمک می‌کند و متعاقباً آن‌ها را برای تصمیم‌گیری یاری می‌کنند. برطبق نظر دیتور^۲ (۱۹۹۶، ۱۰۹)، افراد یا به قصد تحت تأثیر قراردادن آینده و شاید هم نه، دست به اقدام می‌زنند، باین حال، در هر دو مورد به ناگزیر آینده را تا حدی تحت تأثیر قرار می‌دهند (کانتیو و تاپیو^۳، ۲۰۱۷، ۶).

1. Son
2. Dator
3. Kontio & Tapio

تصویرپردازی تلاشی است خلاقانه برای تجسم، شناخت و ساخت هدفمند آینده‌های ممکن، محتمل، و مطلوب با تکیه بر واقعیات بیرونی، که هدف اصلی آن دادن هشدار، یا ایجاد وضعیتی مطلوب است. تصویرپردازی از آن‌رو که در جهانی با پیچیدگی‌های اساسی، تا حدی قدرت و قابلیت شناخت دقیق آینده را به ما می‌دهد، دارای ارزش و اهمیت بسیاری است (رضایان قیه‌باشی و کاظمی، ۱۳۹۳، ۱۷۳).

اگر جامعه حضور هم‌زمان واقعیتهای عینی و ذهنی اعضای خود را در نظر آورد، حامل روایت‌هایی از گذشته و آینده آنان است که در ساخت این واقعیت نقش دارند. در این میان، آینده‌پژوهان مترصد کسب دانش درباره آینده‌اند. آگاهی از اینکه مردم چگونه آینده خود، جامعه، کشور و جهان‌شان را تعریف می‌کنند و چه ارتباطی بین آینده خود و دیگر آینده‌ها متصورند (طاهری دمنه و همکاران، ۱۳۹۴، ۶۲). باور به این عقیده که تصویرهای آینده به شکل‌گیری اقدام‌های تاریخی افراد کمک کرده‌اند دارای وجه نظری در مطالعات آینده است. به تعبیر روشن‌تر، افراد یا تلاش می‌کنند خود را با آنچه گمان می‌کنند روی خواهد داد، سازگار کنند یا به گونه‌ای رفتار می‌کنند که آینده دلخواه خود را بسازند. به‌زعم بل، مهم‌ترین و بنیادی‌ترین پرسش‌های پژوهشی آینده‌پژوهان، مواردی این چنینی‌اند: تصویرهای آینده چه ماهیتی دارند؟ علل پیدایش آن‌ها چیست؟ و هریک چه پیامدهایی دارند؟ (بل، ۲۰۰۳، ۸۲). دیتور نیز به اهمیت تصاویر آینده اشاره دارد از این حیث که چرا گروه‌های گوناگون مردم، تصاویر متفاوتی از آینده دارند و چگونه تصاویر متفاوت از آینده، منجر به رفتار و واکنش‌های متفاوت در زمان حال می‌شود و چگونه رفتارهای خاص در زمان حال، خود منجر به ایجاد تصاویر متفاوت از آینده می‌شوند (دیتور، ۲۰۰۲، ۳۰۳).

بولدینگ^۱ (۱۹۵۶) در پژوهش و تحقیق ملی-میدانی خود بر ارزش و اهمیت حیاتی‌ای که تصویر ملی (تصویرسازی در سطح ملی) در فرایندهایی مانند حل تعارض و ایجاد صلح دارد، تأکید می‌کند. او با توجه به ایده‌های ساختارگرایان، بیان کرد چیزی که ما دنیا را به آن تشبیه می‌کنیم، تعیین‌کننده رفتار ماست، نه چیزی که واقعاً وجود دارد. با اینکه این سخن بیش از اندازه مبتنی بر نگاه ساخت‌گرایی است، اما در واقع بر نقش و اهمیت تصویری تأکید دارد که در ذهن ما از واقعیتهای بیرونی ساخته می‌شود. نکته مهم‌تر آن است که ما همواره

1. Bolding

متناسب با انتظار تمان با واقعیت‌های بیرونی (اعم از واقعیت‌های برساخته اجتماعی یا واقعی و طبیعی) برخورد می‌کنیم. از نظر بولدینگ، تصویر می‌تواند به‌عنوان ساختارشناختی، عاطفی و ارزیابی‌کننده واحد رفتاری در نظر گرفته شود. در واقع، دیدگاه و منظر درونی کنشگران به دنیا، محرک کنش و رفتار است (رضایان قیه‌باشی و کاظمی، ۱۳۹۳، ۱۷۷).

بنابر دیدگاه اسلاتر، تغییرهای اجتماعی را می‌توان به‌مثابه یک فراگرد «فشار-کشش» در نظر گرفت که از سوی آینده به جلو کشیده می‌شوند و با گذشته به جلو هل داده می‌شوند. از این رو، مطالعه تغییرهای اجتماعی علاوه بر تحقیق در زمینه آنچه در گذشته رخ داده است و اثر آن بر رفتار اجتماعی، باید بر انتظار، امید و بیم‌های افراد از آینده و آنچه افراد جامعه خواهان اتفاق افتادن آن هستند نیز نظر داشته باشد (طاهری دمنه و همکاران، ۱۳۹۴، ۶۲).

۳. پیشینه تحقیق

شاه‌آبادی و همکارانش (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «تأثیر حمایت از حقوق مالکیت فکری بر مهاجرت نخبگان از کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه‌یافته» به تحلیل تأثیر حمایت از حقوق مالکیت فکری بر مهاجرت نخبگان پرداختند. مهم‌ترین یافته‌های نظری پژوهش مذکور عبارت‌اند از: (۱) تأثیر منفی عدم حمایت از حقوق مالکیت فکری بر مهاجرت نخبگان؛ (۲) منبع و سرمایه‌محور بودن ساختار اقتصادی کشورهای در حال توسعه و دانش‌محور بودن ساختار اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته؛ و (۳) تأثیر کمبود امکانات و ساختار غیراستاندارد و سنتی نظام آموزشی کشورهای در حال توسعه بر مهاجرت نخبگان.

میرترابی و خاوری‌نژاد (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان «علل مهاجرت نخبگان از ایران از منظر اقتصاد سیاسی بین‌الملل (با تأکید بر دهه ۱۳۸۰)» با توجه به عوامل تأثیرگذار در حوزه اقتصاد سیاسی بین‌الملل، به شناسایی دلایل مهاجرت نخبگان از ایران از منظر امور آموزشی و پژوهشی و کاستی‌های مربوط به آن‌ها در دهه ۱۳۸۰ش پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد وجود دافعه داخلی در زمینه حمایت‌های اقتصادی شامل کمبود در سرمایه‌گذاری در بخش‌های آموزشی و پژوهشی که در سه حوزه «نسبت بودجه پژوهشی به تولید ناخالص داخلی یا بودجه کل کشور»، «نسبت تعداد پژوهشگران مشغول به کار به کل جمعیت کشور» و «ترکیب دولتی-خصوصی اعتبارات پژوهشی» نمود می‌یابد و از سوی دیگر، جذابیت‌های

خارجی در این زمینه‌ها از مهم‌ترین دلایل اقتصادی مهاجرت فزاینده نخبگان علمی به خارج کشور در دهه ۱۳۸۰ش است.

رنانی و همکارانش (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر جریان مهاجرت از ایران با استفاده از مدل پانل پویا» به مطالعه و بررسی عوامل مؤثر بر جریان مهاجرت کشور ایران پرداختند. محققان ابتدا شاخصی تحت عنوان کیفیت زندگی با استفاده از روش تحلیل عامل ساختند و پس از آن اثر این شاخص را به همراه متغیرهای دیگری که اثر عوامل اقتصادی و سیاسی بر جریان مهاجرت را بررسی می‌کنند، در قالب الگوی جاذبه تعمیم‌یافته و پانل پویا در دوره زمانی ۲۰۱۱-۲۰۰۲ میلادی مطالعه کردند. نتایج به‌دست‌آمده نشان داد که کیفیت زندگی، عوامل نهادی و سیاسی به ترتیب بیشترین اثر را بر خروج مهاجران از کشور دارند. همچنین وجود مهاجران ایرانی در کشور مهاجرپذیر بر جریان مهاجرت ایران اثر مثبت دارد.

موسوی راد و قدسیان (۱۳۹۴) در تحقیق خود با عنوان «تحلیل مهاجرت نخبگان و تأثیر سیاست‌های بازدارنده با استفاده از پویایی‌های سیستم» با استفاده از تحلیل سناریو به شناسایی انگیزه‌های خروج نخبگان از کشور و بررسی راهکارهای اجرایی و عملی در این حوزه پرداختند. از منظر نویسندگان، می‌توان عوامل تأثیرگذار بر خروج نخبگان را به دو دسته تقسیم کرد: یک دسته، اثر افزایشی و دسته دیگر، اثر کاهشی بر نرخ خروج نخبگان از کشور دارند. افزایش تفاوت سطح علمی داخل و خارج باعث افزایش نرخ مهاجرت نخبگان می‌شود. با افزایش تعداد استادان ایرانی خارج از کشور، احتمال پذیرش دانشجویان و نخبگان افزایش یافته و در نتیجه نرخ مهاجرت افزایش می‌یابد. عامل مؤثر دیگر در افزایش مهاجرت نخبگان، فرهنگ مهاجرت است که در دانشگاه‌های کشور وجود دارد. توجه داشته باشید که عواملی مانند افزایش کارآفرینی دانش‌بنیان از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی، ارتباط دانشگاه و صنعت، انطباق رشته‌های آموزشی دانشگاه‌ها با نیاز داخلی و اثربخشی سیستم آموزشی باعث کاهش نرخ مهاجرت نخبگان می‌شود. در نهایت، تحلیل الگو نشان داد که اعمال سیاست کاهش تنش در روابط خارجی و اجرای سیاست‌های بهبود شایسته‌سالاری تغییری در نرخ مهاجرت ایجاد نمی‌کند و باعث کاهش آن نمی‌شود، اما نرخ نخبه‌شدن و تعداد نخبگان داخل کشور را افزایش می‌دهد.

میدا^۱ (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «مهاجرت بین‌المللی: تجزیه و تحلیل داده‌های پانل عوامل تعیین‌کننده جریان‌های دوطرفه» به بررسی تأثیر شکاف درآمدی درون یک کشور و تفاوت درآمد بین کشور مبدأ و مقصد مهاجران، عوامل فرهنگی، جغرافیایی و جمعیتی در جریان مهاجرت چهارده کشور عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۲ در بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۵ میلادی پرداخته است. بر اساس نتایج این پژوهش، افزایش میانگین فرصت‌های کسب درآمد در کشور میزبان سبب افزایش مهاجرت می‌شود. همچنین، با افزایش فاصله جغرافیایی بین کشور فرستنده و پذیرنده مهاجر از میزان مهاجرت کاسته می‌شود. همچنین، نتایج از تأثیر نقش عوامل فرهنگی بر مهاجرت حمایت نمی‌کند، اما اثر عوامل جمعیتی (مثل سهم جمعیت جوان کشور فرستنده مهاجر در مقایسه با کل جمعیت) را روی جریان مهاجرت مهم قلمداد می‌کند.

پاچکو^۳ و همکارانش (۲۰۱۳) در مطالعه‌ای با عنوان «آیا عوامل کیفیت زندگی غیراقتصادی باعث مهاجرت می‌شوند؟» به بررسی اثر عوامل غیراقتصادی در جریان مهاجرت شانزده کشور عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی با استفاده از الگوی جاذبه پرداختند. در این مطالعه، ابتدا شاخصی با عنوان «شاخص کیفیت زندگی» که ترکیبی از عوامل جمعیتی و جغرافیایی است، ساخته شد و پس از آن، اثر این شاخص همراه متغیرهای دیگری همچون شاخص توسعه انسانی^۴، آزادی اقتصاد و شادی که جانشینی برای اندازه‌گیری رفاه به شمار می‌روند، در الگوی جاذبه تعمیم یافته و برای سال‌های ۲۰۰۰ تا ۱۹۹۱ میلادی به روش پانل پویا ارزیابی شده‌اند. بر اساس نتایج این مطالعه، شاخص کیفیت زندگی در جریان مهاجرت به کشورهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی اثری ندارد و مهاجرت تحت تأثیر عوامل اقتصادی، تعداد مهاجران هم‌ملیت که در کشور مهاجرپذیر وجود دارند، میزان جمعیت، درآمد سرانه نسبی و عوامل جغرافیایی قرار دارد.

رایسن^۵ و همکارانش (۲۰۱۴) در تحقیقی با عنوان «عوامل تعیین‌کننده و پویایی‌های مهاجرت

1. Mayda
2. OECD(Organization for Economic Co-operation and Development)
3. Pacheco
4. HDI (Human Development Index)
5. Ruysen

به کشورهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در یک چهارچوب پانل سه بعدی» ابعاد جریان دوطرفه مهاجرت به نوزده کشور سازمان همکاری و توسعه اقتصادی بین سال‌های ۲۰۰۷ و ۱۹۹۸ میلادی را بررسی کردند. آن‌ها در این مطالعه جریان مهاجرت را از کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته به این نوزده کشور در نظر گرفتند. آن‌ها به منظور بررسی پویایی مهاجرت، هم وقفه متغیر وابسته به مهاجرت را در الگو لحاظ کردند و هم اثر مهاجران هم‌ملیت در کشور پذیرنده را در نظر گرفتند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که مهاجران در درجه اول به سبب فرصت کسب درآمد بالاتر و رشد بیشتر تمایل به مهاجرت دارند. همچنین، افزایش کوتاه مدت اشتغال در کشورهای پذیرنده به افزایش جریان ورود مهاجر از کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته منجر می‌شود. بر اساس نتایج، افزایش خدمات عمومی در کشور مهاجرپذیر به کاهش جریان ورودی مهاجر از جانب کشورهای توسعه یافته و افزایش جریان ورودی مهاجر از کشورهای در حال توسعه به نوزده کشور مورد مطالعه منجر می‌شود. در نهایت، نتایج این پژوهش به تأیید اثر مهاجران هم‌ملیت در کشور مهاجرپذیر در افزایش تعداد مهاجر وارد شده به کشورهای مورد مطالعه می‌پردازد و حاکی از آن است که در بررسی موضوع مهاجرت باید از الگوهای پویا بهره برد.

۴. روش تحقیق

پژوهش حاضر در سنت پژوهش‌های کیفی با رویکرد اکتشافی و با استفاده از روش تحلیل تم^۱ انجام شده است. هدف مقاله، شناسایی ایده‌های اولیه در خصوص نقش تصاویر آینده به عنوان محرک مهاجرت است تا در پژوهش‌های کمی بعدی با نمونه‌های آماری بزرگ با رویکرد آزمون نظریه استفاده شود. تحلیل تم برای سازماندهی داده‌های جمع‌آوری شده یک فرایند چرخشی از خواندن، کدبندی، نوشتن و تئوری‌پردازی را طی می‌کند (تاکت^۲، ۲۰۰۵، ۷۶). مشارکت‌کنندگان این تحقیق از میان فارغ‌التحصیلان و دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران و دانشگاه اصفهان انتخاب شدند (نمونه‌گیری از گروه‌های مورد). روند کار به این گونه بود که بعد از مطالعات کتابخانه‌ای و استفاده از نظر متخصصان، سؤال‌های مصاحبه نهایی و مصاحبه با داوطلبان آغاز شد. بعد از آن با روش گلوله برفی یا دعوت مستقیم توسط

1. Thematic analysis
2. Tuckett

مصاحبه‌کننده (نمونه‌گیری موردی) مابقی مصاحبه‌ها انجام و مصاحبه‌ها تا حد اشباع نظری ادامه یافتند. یعنی زمانی که به نظر نمی‌رسید در مصاحبه‌های بعدی داده‌های جدید مرتبط با مقوله‌ها پدید آید، مقوله‌ها به غنای کافی رسیده بودند و روابط بین مقولات برقرار و تأیید شد. به دلیل فاصله مکانی، برخی از مصاحبه‌ها به صورت برخط و از طریق نرم‌افزار اسکایپ انجام گرفت. به طور کلی با انجام ۲۳ مصاحبه، اشباع نظری محقق شد. همچنین در فرایند گردآوری داده‌ها از روش استقرای تحلیلی استفاده شد تا پراکنش نظرات رعایت شود. تمامی مصاحبه‌های ضبط‌شده، روی کاغذ پیاده شدند. برای تحلیل داده‌ها، پژوهشگران با غوطه‌وری در داده‌ها و با رفت و برگشت میان تم‌های استخراج‌شده، در نهایت تحلیل را کامل کردند. پژوهشگران، هر مصاحبه و یادداشت‌های مربوط به آن را بلافاصله در ۲۴ ساعت اول با دقت و سطر به سطر مطالعه کرده و مفاهیمی که به ذهنشان می‌رسید را یادداشت می‌کردند. این مرحله از نخستین مراحل تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه است، که اصطلاحاً به آن کدگذاری اولیه می‌گویند. گاهی برای انتقال بهتر موضوع، کدهای اولیه به صورت استعاری بیان شده‌اند. در نهایت، پس از شناسایی تم‌های فرعی، تم‌های اصلی نیز شناسایی شدند. جدول شماره (۱) داده‌های جمعیت‌شناختی مربوط به مصاحبه‌شوندگان را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۱). مشخصات جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شوندگان

ردیف	شاخص	وضعیت مصاحبه‌شوندگان
۱	جنسیت	۱۳ نفر زن و ۱۰ نفر مرد
۲	سطح تحصیلات	۶ نفر دانشجوی کارشناسی ارشد، ۵ نفر دانشجوی دکتری، ۹ نفر فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد، ۳ نفر فارغ‌التحصیل دکتری
۳	شغل	۱۱ نفر دانشجو، ۴ نفر شغل آزاد، ۸ نفر شغل دولتی
۴	رشته‌های تحصیلی	۱۴ نفر فنی و مهندسی، ۷ نفر علوم انسانی، ۲ نفر هنر

۵. یافته‌های پژوهش

در جدول شماره (۲)، در ستون نمونه متن، برخی از جمله‌های معرف کدهای اولیه یا همان تم‌های فرعی آمده‌اند.

فصلنامه علمی-پژوهشی

۶۸

دوره ۱۰، شماره ۴
پاییز ۱۳۹۷
پیاپی ۴۰

جدول شماره (۲). کدهای اولیه مرتبط با تصاویر آینده مستخرج از متن مصاحبه‌ها

ردیف	نمونه متن (گزاره‌های کلامی)	تم‌های فرعی
۱	خاورمیانه اصلاً انگار نفرین شده، اون مصر، اون سوریه، اون عراق. کسی نوبت ما بشه خدا می‌دونه. اینجا هم که انگار خیلی‌ها از دردسر بدشون نمیداد. همش استرس جنگ و داعش و اینجور چیزا رو دارم؛ تیر روزنامه ۲۰ سال بعد مثل الان اگر نباشه بهتر نیست، یه مشت دروغ و لاپوشونی، من کشورم رو دوست دارم اما نه بیشتر از خودم؛ با کم و زیاد زندگی می‌تونم بسازم اما این فکر که قراره همه چی خراب بشه منو اذیت می‌کنه؛ همش انگار منتظر خبر بدم، اینکه خبر بد نمی‌شنوم غیرعادی، اصلاً انگار دیفالت تنظیم شدم برای خبر بد.	محکوم در تاریکی
۲	دلیل اول من برای رفتن بچه‌هام هستن، البته الان بچه‌ای ندارم اما دوست ندارم تو این محیط بزرگ بشن، ما که نسل سوخته شدیم اون‌ها رو حداقل نسوزونیم؛ خودم کودکی ترسناکی داشتم، نمی‌خوام بچه‌هام اون تجربیات رو داشته باشن، البته الان همه چیز عوض شده و پدر و مادرا حساس‌ترن اما اینکه کودک‌آزاری این قدر زیاد شده یعنی جامعه بی‌فرهنگی داریم، مخصوصاً برای دخترها این خیلی ناراحت‌کننده است.	به‌خاطر بچه‌ها
۳	خیلی برام مهم نیست کجا، اما هر جا که هر روز صبح یه خبر از اختلاس و این چیزا نشنوم؛ خیلیا می‌گن ایران بهترین جا برای پول درآوردنه، اما پشت‌بندشم می‌گن اگه دزد باشی؛ نفق که تموم بشه فاتحه هممون خونده است، پس بهتره از الان رفت؛ من هرچی می‌دوم باز آخر خطم، پارسال کلی زحمت کشیدم، پولامو جمع کردم که ماشین بخرم بعد ماشین یهو گرون شد. نه از زندگیم لذت بردم نه تونستم ماشین بخرم.	شهر دزدها
۴	الان تحصیل اولویت اولمه؛ هیچ کاری جز درس خوندن بلد نیستم، فکر می‌کنم اگر دانشگاه رو ادامه ندم می‌رسم به آخر زندگی؛ نمی‌خوام تو ایران ادامه بدم از محیط دانشگاه‌های ایران متنفرم؛ فکر می‌کنم اونور به سواد بیشتر اهمیت بدن، اینجا که دیگه هر کسی می‌تونه مدرک بگیره؛ دیروز رفتم انقلاب کتاب بخرم دیدم مدرک رسمی می‌فروشن، خب من دقیقاً دارم چی کار می‌کنم تو دانشگاه؟، بعد اون همه بدبختی سر کنکور؛ من عاشق اختراع و کار جدیدم اما اینجا فقط باید نمره بگیرم	ورود مخترعین به دانشگاه ممنوع
۵	من یک سال خارج زندگی کردم. اونجا هم کم و زیاد همین مسائل اجتماعی رو داشت، اما انگار اینجا تو چشم‌تیره یا خودمون حساس‌تریم، زورمونم که نمی‌رسه می‌خوایم بذاریم و بریم؛ بین ما بدقولیم، دلمون می‌خواد حرف خودمون باشه، یه کم تحمل نداریم، من نمی‌دونم اونوریا دقیقاً چطورین اما تا اونجایی که از فیلم‌هاشون و کتاب‌هاشون و دیگران شنیدم خیلی فرهنگشون بهتره؛ من فکر می‌کنم اونجا هم مشکلات خاص خودش رو داره، چندتا فامیل‌های ما آلمان زندگی می‌کنن خیلی سخت کار می‌کنن، من که فکر نکنم طاقت بیارم،	مرغ همسایه غازه

ردیف	نمونه متن (گزاره‌های کلامی)	تم‌های فرعی
	ما خیلی به خودمون بدبین شدیم و به اون‌ها خوش‌بین. اگر یه روزیم بخوام برم، می‌رم یه کشور خیلی راحت و دورافتاده که راحت زندگی کنم؛ پارسال پسرعموم مهاجرت کرد، خیلی از تحصیل بچش راضیه، می‌گه مدارس اونجا خیلی روش‌های تدریس بهتری دارن؛	
۶	اصلاً همه‌چیزو کنار بذاریم، فرض کنیم که اوضاع اقتصادی خوب میشه، ما همین الانم بحران آب داریم، به خاطر همین شاید مهاجرت یه نوع فراره برای من؛ تا ده سال پیش دهات پدریه من سرسبز بود الان تقریباً خشک شده. من نمی‌خوام جایی زندگی کنم که آب هم سهمیه‌بندی شده؛ تا چند سال دیگه جنوب کشور خالی از سکنه میشه، هیچ‌کس نیست که کاری بکنه، همه این آدم‌ها می‌خوان برن شهرهای بزرگ مثل تهران، این شهرها خودشونم همین الان هزارتا مشکل دارن؛ محیط زیست که با کسی شوخی نداره، خرابش کردیم حالا هم می‌خواهیم بذاریم بریم.	تصویر ویرانشهری از محیط زیست
۷	اینجا هرکی به فکر خودشه، من نه تو جامعه دوست واقعی دارم، نه سرکارم و نه تو دانشگاه، انگار همه می‌خوان پا بذارن رو بقیه و بالا برن. اگر ضعیف باشی می‌خورنت، برای همین می‌خوام برم جایی که وقتی پیر شدم دور انداخته نشم؛ الان هر کسی به فکر خودشه، حتی خانواده‌ها هم دیگه مثل سابق متحد نیستند. البته اونجا هم برم کسی رو ندارم اما حداقل کسی ام باهام کار نداره.	خرده اتوپیاها روی دیگر ویرانشهری
۸	تا حالا چندبار قصد کردم برم اما یه خبر خوشحال‌کننده شنیدم و امیدوار شدم به موندن، انگار همه‌چیز داره تو ذهنم می‌گذره وگرنه اون بیرون همه چی به روال خودشه؛ بعد روی کار اومدن دولت دهم خیلی از دوستانم رفتن یا قصد کرده بودن برن، الان اون عطش رفتن دیگه بینمون نیست، وضعیتمون فرقی نکرده اگر بدتر نشده باشه، اما دیگه اون جو ناآروم نیست؛ خیلی وقته اخبار گوش نمی‌دم خیلی خیالم راحت، الان دیگه بخوامم برم به‌خاطر حرف دیگران نیست، شاید برای ادامه تحصیل برم؛ بیشتر ماها رفتن جزئی از برنامه‌ها مون نیست جزئی از اهدافمون. مثل خریدن ماشین و خونه، نمی‌خریم که راحت زندگی کنیم می‌خریم که عقب نمونیم؛ نمی‌تونم کشورم رو جابه‌جا کنم اما خودم می‌تونم برم؛ فکر کنم دلم تنگ بشه واسه ایران، احتمالاً از همون جا هم همش به فکر ایران باشم، اما حس می‌کنم اگر نرم از بقیه عقب می‌مونم.	می‌روم پس هستم

فصلنامه علمی پژوهشی

۷۰

دوره ۱۰، شماره ۴
پاییز ۱۳۹۷
پیاپی ۴۰

در ادامه به شرح مختصری از هر یک از مضامین فرعی پرداخته شده است. مضمون اول یعنی «محکوم در تاریکی» از یک فضای ذهنی تاریک و ناامید برمی‌آید. جوانانی که حس می‌کنند در سیاه‌چاله بدبختی‌های ناپایان به دام افتاده‌اند و تنها راه گریز از این سیاه‌چاله و پایان دادن به روند خودتقویت‌کننده بدبختی‌ها، مهاجرت است. تصاویر آینده در

اینجا در منتهالیه بدبینی قرار دارند. تصاویر منفی راه رؤیایپردازی مثبت‌گرایانه را می‌بندند و جوانان داستان‌های منفی و بدبینانه را واقعی‌تر و درست‌تر می‌پندارند. به‌مرور آن‌ها به لحاظ ذهنی هر امر بد را واقعیت پنداشته و می‌پذیرند و نسبت به اتفاقات خوب شکاک‌اند. این تصاویر که به فردگرایی و منفعت‌طلبی منجر می‌شود، درنهایت، مهاجرت را به‌عنوان امری گریزناپذیر و در راستای پیشینه‌کردن نفع شخصی در صدر برنامه‌های آتی جوانان می‌نشانند. محکوم در تاریکی چاره‌ای جز بیرون‌رفتن از تاریکی نمی‌بیند.

مضمون دوم یعنی «به‌خاطر بچه‌ها» مربوط به تصاویری از آینده می‌شود که آینده را در ادامه روند گذشته جلوگر می‌کند. جوانانی که دوران سختی را پشت سر گذاشته‌اند، به‌خصوص آن‌هایی که از طبقات متوسط به پایین جامعه وارد دانشگاه شده‌اند، حالا از این مسئله که فرزندان آن‌ها دچار همان سرنوشت خواهند شد، بیمناک‌اند و بنابراین قصد دارند با مهاجرت، از کودکان خود و آینده آن‌ها محافظت کنند. نابرابری‌های جنسیتی، یکی از دلایل این امر است. دختران اغلب می‌خواستند با مهاجرت زندگی بهتری را برای دختران خود رقم بزنند. تجربه زیست جوانانی که در مصاحبه‌ها شرکت کرده بودند به آینده و به زندگی کودکانشان تعمیم می‌یافت. آن‌ها نمی‌توانستند از روندهای گذشته جدا شده و آینده‌های بهتری را در همین جامعه برای کودکانشان تصور کنند، از این جهت با عوض کردن محل زندگی سعی در بهبود شرایط زیست کودکانشان دارند. به‌خاطر بچه‌ها داستان نسل سوخته‌ای است که سعی می‌کنند با مهاجرت برای نسل‌های بعدی‌شان آینده‌ای بهتر بسازند.

مضمون سوم، «شهر دزدها»، یک فضای ویرانشهری از اقتصاد کشور در ذهن مصاحبه‌شوندگان را نمایندگی می‌کند. تصویری که نمی‌تواند تضمینی برای نتیجه‌بخشی کار اقتصادی درست در آینده ارائه دهد و بدین لحاظ جوان تلاش‌گر درمی‌یابد که باید تلاش‌های خود را در جای دیگری آزمون کند. او فکر می‌کند در جای دیگر احتمالاً نتایج زحماتش را خواهد دید. برای او آنجای دیگر آرمان‌شهری است که هر کسی به اندازه تلاش‌هایش و نه صرفاً به‌سبب جایگاهش، پیشرفت اقتصادی خواهد کرد. تحلیل نگاه مصاحبه‌شوندگان نشان می‌دهد که لزوماً این درآمد سرانه نیست که منجر به مهاجرت می‌شود، بلکه احساس بی‌عدالتی اقتصادی است که بر انگیزه و میل به مهاجرت دامن می‌زند.

مضمون چهارم، «ورود مخترعین به دانشگاه ممنوع» از یک حس بدبینی به فضای

آموزشی دانشگاه و به‌طور کلی، آموزش عالی کشور برمی‌آید. جوانانی که بیشتر عمر مفید خود را در دانشگاه بوده‌اند حس می‌کنند که کار دیگری جز ادامه تحصیل نمی‌توانند انجام دهند. این حس که از ترس آن‌ها برای خروج از فضای دانشگاه به فضای پرتنش‌تر جامعه برمی‌آید، همراه با حس پوچی از ادامه تحصیل در دانشگاه‌های کشور، در نهایت مهاجرت را به‌عنوان تصویری پرننگ جلوی روی آن‌ها قرار می‌دهد. نبودن فضای رقابت سالم در دانشگاه‌ها، یأس از زمان بعد از دانشگاه و کیفیت پایین آموزش عالی منجر می‌شود تا علاقه‌مندان به ادامه تحصیل، دانشگاه‌های خارج از کشور را ترجیح دهند.

مضمون پنجم، «مرغ همسایه غازه»، نه از احساس کمبود در جامعه کنونی، که به‌سبب تصاویر مثبتی است که از کشورهای دیگر به‌خصوص کشورهای مهاجرپذیر تبلیغ می‌شود. جامعه‌ای با عدالت اجتماعی گسترده، آرام، عاری از خشونت، ثروتمند با فرصت‌های کاری بی‌شمار و مرفه، جامعه‌ای است آرمانی که درست آن طرف مرزهای کشور واقع شده و رنج رسیدن به این مدینه فاضله در مهاجرت خلاصه می‌شود. اگر اینجا خوب است، آنجا عالی است. ایرانی‌های موفق در آنجا محصول محیط هستند و در اینجا محصول رانت. من می‌توانم در آبادانی آنجا نقشی داشته باشم، اما در ویرانی اینجا نقشی نداشته‌ام. این دیدگاه در نظریه جاذبه و دافعه نیز آمده است.

مضمون ششم یعنی «تصویر ویرانشهری از محیط زیست»، مربوط به نگرانی‌های جوانان از وضعیت آینده محیط زیست و منابع طبیعی کشور است. به‌خصوص در چند سال اخیر با مطرح شدن وضعیت بحرانی آب این تصاویر بدبینانه از آینده، میل به مهاجرت را افزایش داده است. مسئله محیط زیست هرچند هنوز به نظر مسئله اصلی برای مهاجرت نباشد، اما جوانان را برای رفتن مصمم‌تر می‌کند. بدبینی جامعه نسبت به آینده محیط زیست چه در بحران آب و چه در آلودگی شهرهای بزرگ یا حتی در آلودگی مواد غذایی و غذایی و موارد دیگر، به داستانی باورپذیر برای جوانان تبدیل شده است و مهاجرت به‌عنوان راه‌گرایز از این ویرانشهر در نظر گرفته می‌شود. این دیدگاه نسبت به محیط زیست و اثر آن بر افزایش میل به مهاجرت، تقریباً تاکنون در نظریه‌های دیگر مغفول مانده است و شاید این مسئله به‌نوعی به این دلیل است که بحران‌های محیط زیستی تا به حال تا این اندازه جدی نبوده‌اند و تاکنون این‌چنین وارد مباحث عامه مردم نشده بودند.

فصلنامه علمی پژوهشی

۷۲

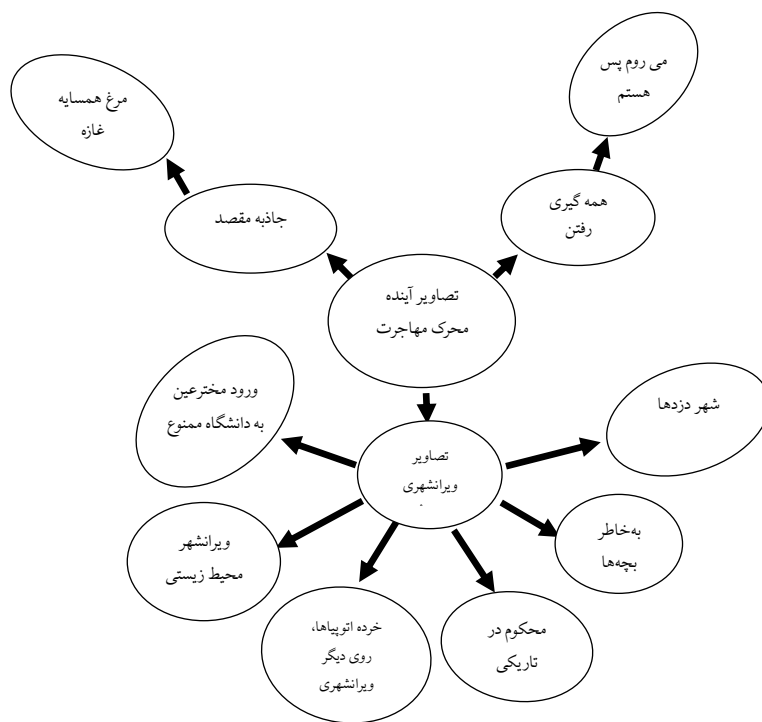
دوره ۱۰، شماره ۴
پاییز ۱۳۹۷
پیاپی ۴۰

مضمون هفتم یعنی «خرده اتوپیاها روی دیگر ویرانشهری»، یک حالت آشنا در تحقیقات مشابه است. در تحقیقاتی که در زمینه تصاویر آینده در کشورهای مختلف دنیا انجام شده است، این نتیجه مشابه به دست آمده است که معمولاً افراد به آینده‌های شخصی خود امیدوار و خوش بین و به آینده‌های جمعی مانند آینده‌های ملی یا بین‌المللی، ناامید و بدبین هستند. از منظر کلان این اتوپیاها کوچک شخصی شده روی دیگر ویرانشهری هستند، زیرا فردگرایی و منفعت طلبی را ترویج می‌دهند. در بین جوانان این مسئله فهم می‌شود و وقتی تهایی را گریز ناپذیر می‌بینند، به مهاجرت تمایل پیدا می‌کنند. در واقع، در این مورد، جوانان این گونه درک می‌کنند که در آینده و در دوران سالمندی و بازنشستگی، حمایت‌های دولت را نخواهند داشت. همچنین اگر تا پیش از این، خانواده‌ها، فامیل و دوستان، حلقه‌های حمایتی قابل اتکایی را برای فرد ایجاد می‌کردند، اما جوانان حس می‌کنند که این حمایت‌ها را نیز در آینده نخواهند داشت. بنابراین مهاجرت راهکاری است که به‌زعم آن‌ها حداقل حمایت‌های دولتی را در کشور مقصد شامل حالشان خواهد کرد.

مضمون هشتم، «می‌روم پس هستم» حاکی از یک مُد و همه‌گیری در جامعه است. این مضمون مهاجرت را به‌عنوان یک ضرورت ناشی از گریز از یک تصویر ویرانشهری (دافعه مبدأ) یا تمایل به زیست در یک آرمانشهر (جاذبه مقصد) نمی‌بیند، اصولاً در اینجا مهاجرت یک تصمیم برآمده از تصاویر پررنگ از آینده نیست، بلکه صرفاً هم‌رنگی با جماعت همسالان و جامعه است. خیلی از مهاجرت‌ها نه به‌عنوان یک برنامه که باید پی‌گیری شوند، بلکه به‌عنوان هدفی که در راستای هم‌رنگی با جامعه باید محقق شوند، در نظر گرفته می‌شوند. رفتار دمدمی مزاج جوانان در رفتن (چه زمانی رفتن و کجا رفتن)، بیشتر از آنکه یک برساخت قوی برآمده از تصاویر و کشش آینده باشد، ناشی از پیروی از همسالان است.

به‌طور واضح، هشت تم فرعی شناسایی شده را می‌توان در سه دسته‌بندی یا سه تم اصلی گنجانند. این سه دسته‌بندی در نمودار شماره (۱) نشان داده شده‌اند. این سه تم اصلی عبارت‌اند از: (۱) «همه‌گیری رفتن» با یک تم فرعی زیرمجموعه یعنی «می‌روم پس هستم»؛ (۲) «جاذبه مقصد» با یک تم فرعی زیرمجموعه یعنی «مرغ همسایه غازه»؛ و (۳) «تصاویر ویرانشهری» با شش تم فرعی زیرمجموعه یعنی «شهر دزدها»، «به‌خاطر بچه‌ها»، «ورود مخترعین به دانشگاه ممنوع»، «ویرانشهر محیط زیستی»، «خرده اتوپیاها، روی دیگر ویرانشهری» و «محکوم در تاریکی» نام‌گذاری شدند.

نمودار شماره (۱). تم‌های فرعی و اصلی تصاویر آینده در موضوع تمایل به مهاجرت

۵. بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش بررسی جایگاه تصاویر آینده در ایجاد میل به مهاجرت در بین جوانان بود. تصاویر آینده به‌عنوان فضای ذهنی و بین‌الذهانی، کشش آینده‌اند. آینده‌ای که یا می‌خواهیم اقدامات کنونی را در راستای تحقق آن‌ها، یا در راستای جلوگیری از عدم تحقق آن‌ها ساماندهی کنیم. بنابراین تمایل به مهاجرت به‌عنوان یک اقدام که از قضا نقطه عطف مهمی در زندگی هر شخص به شمار می‌آید، باید بر اساس تصاویری قوی از آینده شکل بگیرد. نتایج این تحقیق نشان داد که در بین مشارکت‌کنندگان، بیشترین سهم از مفاهیم ذهنی سازنده تصاویر آینده، از تصاویر ویرانشهری مبدأ نشئت می‌گیرند. به‌عبارت دیگر، با این ذهنیت که نمی‌توان برای جامعه آینده‌ای امیدبخش را متصور بود، مهاجرت به‌عنوان یک اقدام مطرح می‌شود. هر چند آبخشور این ذهنیت منفی شرایط تاریخی و موجود حاکم بر جامعه است، اما بدترین وجه آن ناامیدی در اصلاح امور است. به‌عبارت دیگر، جوانان نمی‌توانند خود را از حلقه‌های ناامیدی نجات دهند.

حلقه‌هایی که خود تقویت‌کننده هستند و مادامی که راهی برای رهایی از آن‌ها پیدا نشود، به بزرگ‌تر شدن در ذهن جوانان ادامه می‌دهند. تصاویر ویرانشهری با شش تم فرعی از مجموع هشت تم فرعی شناسایی شده، بیشترین سهم را در ساختن تصاویر آینده به خود اختصاص داد. تم اصلی بُعد مربوط به جاذبه مقصد می‌شود. این تم نشان‌دهنده تصویری است که جستجوگر بهشت موعود در جایی بیرون از مرزهای جامعه کنونی است و برای رفتن و رسیدن به این بهشت مهاجرت معنا پیدا می‌کند. این تصاویر معنایی برای دافعه مبدأ ایجاد نمی‌کنند، بلکه آنچنان مقصد را بهتر و مطلوب‌تر نشان می‌دهند که جوانان جدای از شرایط کنونی شان در جامعه‌ای که در آن زیست می‌کنند، مجذوب این تصاویر می‌شوند.

درنهایت، تم اصلی بُعد مربوط به پیروی از یک مُد و اپیدمی فراگیر در جامعه است که نه از دافعه مبدأ و نه جاذبه مقصد، که از هم‌رنگی با جامعه و به‌خصوص همسالان نشئت می‌گیرد. این تم ناشی از همه‌گیری خود مهاجرت است و درست همین تصویر است که جوانان را بدون شناخت نسبت به فرصت‌های موجود در جامعه یا تهدیدهای بالقوه در مقصد، مایل به مهاجرت می‌کند. یک نتیجه مهم این است که سهم عمده تصاویر محرک مهاجرت به دافعه مبدأ مربوط می‌شوند. در این مقاله، شش تم از مجموع هشت تم فرعی، از تصاویر ناامیدانه و بدبینانه جوانان به بهتر شدن امور در جامعه نشئت می‌گیرد.

به نظر می‌رسد که رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی نقش مهمی در ساختن تصاویر آینده به‌خصوص در ساخت تصاویر ویرانشهری از مبدأ و یا تصاویر جاذبه مقصد دارند، بنابراین پیشنهاد می‌شود که در تحقیقی به بررسی نقش رسانه‌ها در ساخت تصاویر آینده مربوط به مهاجرت پرداخته شود.

همچنین این مقاله در سنت پژوهش‌های کیفی انجام گرفت و درنهایت به استخراج تم‌های سازنده تصاویر منجر شد، بنابراین پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های دیگر و با استناد به نتایج این مقاله، با استفاده از ابزار تحقیق کمی، در سطح جامعه‌ای بزرگ‌تر به برآزش تم‌های استخراج‌شده در این مقاله پرداخته شود.

پیشنهاد می‌شود تصاویر آینده کسانی که رفته‌اند و کسانی که تمایل به مهاجرت دارند بررسی و مقایسه شوند. نتایج این مقایسه می‌تواند نشان دهد که چقدر تصاویر آینده قبل و بعد از مهاجرت متفاوت‌اند.

منابع

- ازکیا، مصطفی؛ و پارتازیان، کامبیز (۱۳۹۰). بررسی نسبت تمایل ایرانیان در مهاجرت به دبی و تمایل آنان برای اقامت در این امیرنشین (طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۷۹). مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۴(۱)، ۸۰-۶۱.
- تقوی، نعمت‌الله (۱۳۸۷). مبانی جمعیت‌شناختی. تهران: انتشارات آیدین.
- توکل، محمد؛ و عرفان‌منش، ایمان (۱۳۹۴). رهیافت تلفیقی جامعه‌شناسی علم به مهاجرت نخبگان با تاکید بر جامعه ایران. فصلنامه سیاست علم و فناوری، ۷(۲)، ۹۷-۸۳.
- جوادزاده، پدram (۱۳۹۴). علل اجتماعی مهاجرت نخبگان ایرانی به دانشگاه‌های آمریکا. مدیریت فرهنگی، ۹(۲۸)، ۱۱۱-۹۵.
- حاتمی، علی؛ جهانگیری، جهانگیر؛ و فتاحی، سجاد (۱۳۹۱). بررسی عوامل مرتبط با گرایش دختران تحصیل کرده به مهاجرت به خارج از کشور: مطالعه موردی دانشجویان دختر مراجعه‌کننده به مراکز اعزام به خارج دانشجوی شهر شیراز. فصلنامه علمی- پژوهشی زن و جامعه، ۳(۲)، ۸۰-۵۵.
- حاجی یوسفی، امیرمحمد؛ و بهمد، سمیه (۱۳۸۵). چرایی مهاجرت نخبگان از ایران پس از پایان جنگ تحمیلی. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱(۴)، ۶۷-۲۷.
- راهشخو، مریم؛ رفیعیان، مجتبی؛ و امینی، الهام (۱۳۹۱). بررسی نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور (نمونه موردی: دانشگاه علوم پزشکی پته، شهر پج کشور مجارستان). فصلنامه پژوهش اجتماعی، ۵(۱۶)، ۹۲-۷۳.
- رحمانی، تیمور؛ و مظاهری‌ماربری، مرتضی (۱۳۹۳). بررسی تاثیر مهاجرت بر انباشت سرمایه انسانی و رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه (۲۰۰۰-۱۹۷۵). پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۵(۱۷)، ۷۴-۶۱.
- رضایان‌قیه‌باشی، احد؛ و کاظمی، معصومه (۱۳۹۳). تصویرپردازی و کلان‌تصاویر آینده سیاست جهانی؛ تصویرپردازی روشی مناسب برای شناخت آینده در جهان پیچیده. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۶(۳)، ۲۰۰-۱۷۳. doi: 10.7508/ISIH.2014.23.007
- رنانی، محسن؛ شیرازی، همایون؛ و صادقی‌عمروآبادی، بهروز (۱۳۹۳). بررسی عوامل موثر در جریان مهاجرت از ایران با استفاده از مدل پانل پویا. تحقیقات اقتصادی، ۴۹(۲)، ۳۶۲-۳۳۷.
- شاه‌آبادی، ابوالفضل؛ سپهردوست، حمید؛ و جامه‌بزرگی، آمنه (۱۳۹۱). تاثیر حمایت از حقوق مالکیت فکری بر مهاجرت نخبگان از کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه‌یافته. سیاست علم و فناوری، ۱(۱۵)، ۹۸-۸۷.

فصلنامه علمی-پژوهشی

۷۶

دوره ۱۰، شماره ۴
پاییز ۱۳۹۷
پیاپی ۴۰

شیری، طهمورث؛ و شاهمرادی، منصوره (۱۳۸۹). بررسی رابطه میان ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و گرایش به مهاجرت خارج از کشور (در میان دانشجویان دختر محصل تحصیلات تکمیلی دانشگاه ارم شیراز). فصلنامه جغرافیا، ۴(۱۴)، ۱۷۲-۱۴۹.

صالحی‌عمران، ابراهیم (۱۳۸۵). بررسی نگرش اعضای هیئت علمی نسبت به علل مهاجرت نخبگان به خارج از کشور (مورد مطالعه: دانشگاه مازندران). نامه علوم اجتماعی، ۲۸، ۸۰-۵۶.

طاهری‌دمنه، محسن؛ پورعزت، علی‌اصغر؛ و ذوالفقارزاده، محمد مهدی (۱۳۹۴). تاملی در مفهوم تصاویر آینده به مثابه ساخت هویت اجتماعی. فصلنامه مطالعات ملی، ۱۶(۴)، ۷۶-۶۱.

مقدس، علی‌اصغر؛ و شرفی، زکیه (۱۳۸۸). بررسی عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت‌های بین‌المللی جوانان ۱۸-۳۰ ساله شهرهای شیراز و ارسنجان. جامعه‌شناسی ایران، ۱۰(۱)، ۱۹۰-۱۶۲.

موسوی‌راد، سیدحامد؛ و قدسیان، حسین (۱۳۹۴). تحلیل مهاجرت نخبگان و تاثیر سیاست‌های بازدارنده با استفاده از پویایی‌های سیستم. پژوهش‌های مدیریت راهبردی، ۲۱(۵۹)، ۶۳-۳۷.

میرترابی، سعید؛ و خاوری‌نژاد، سعید (۱۳۹۳). علل مهاجرت نخبگان از ایران از منظر اقتصادی سیاسی بین‌الملل (با تاکید بر دهه‌ی ۱۳۸۰). فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، ۶(۱۹)، ۲۳۳-۱۹۹.

Bang, J. T., & Mitra, A. (2011). Brain drain and institutions of governance: Educational attainment of immigrant to the US 1988-1998. *Economic Systems*, 35(3), 335-354.

Bell, W. (2003). *Foundation of futures studies: Human science for a new era*. Transaction Publishers.

Dator, J. (2002). Introduction: The future lies behind—Thirty years of teaching futures studies. In: J. Dator (Ed.), *Advancing Futures*, Praeger (pp 1-30), Westport CT. doi: 10.1177/0002764298042003002

Hakimzadeh, S. (2006). Iran: A vast diaspora abroad and millions of refugees at home. Migration Policy Institute, Washington, DC; Migration Policy Institute Europe, Brussels; or Migration Information Source.

Kontio, U. G., & Tapio, P. (2017). Four Mexican dreams what will drive the Mexican Millennial to invest?. *Futures*, 93, 89-101.

Mayda, A. M. (2010). International migration: A panel data analysis of the determinants of bilateral flows. *Journal of Population Economics*, 23(4), 1249-1274.

Pacheco, G. A., Rossouw, S., & Lewer, J. (2013). Do non- economic quality of life factors drive immigration? *Social Indicators Research*, 110(1), 1-15.

- Rubin, A. (2013). Hidden, inconsistent, and influential: Images of the future in changing times. *Futures*, 45, s38-s44.
- Ruyssen, I., Everaert, G., & Rayp, G. (2014). Determinants and dynamics of migration to OECD countries in a Three-dimensional panel framework. *Empirical Economics*, 46(1), 175-195.
- Sanderson, M. (2010). International migration and human development in destination countries: A cross-cational analysis of less - developed countries, 1970-2005. *Social Indicators Research*, 96, 59-83.
- Son, H. (2013). Images of the future in South Korea. *Futures: The Journal of Policy, Planning and Futures Studies*, 52, 1-11.
- Tavakol, M. (2011). Brain drain: Problems and solutions. *Islamic Perspective*, 8, 161-171.
- Tuckett, A. (2005). Applying thematic analysis theory to practice: A researcher's experience. *Contemporary Nurse*, 19(1-2), 75- 87.

فصلنامه علمی پژوهشی

۷۸

دوره ۱۰، شماره ۴
پاییز ۱۳۹۷
پیاپی ۴۰